

Giovanni Matteucci: Hétköznapi esztétika és esztétizálódás: reflexivitás a percep- cióban*

■ Giovanni Matteucci egy jó ideje népszerű kutatási terület, a hétköznapi esztétika (Everyday Aesthetics) és az esztétizálódás (aestheticization); a spontán szemlélődés és az átideologizált, a tradíció – bár a szerző nem használja e fogalmat – által meghatározott szépművészetek vitatott kapcsolatrendszerét elemzi analitikus módszertannal. Elemzéséhez a fő indokot az a felismerés szolgáltatja, hogy a magát az esztétika alá tartozó tudományágazatként definiáló hétköznapi esztétika nem dolgozott ki filozófiailag kellően aládúcolt percepciós modellt (perception model). Fő tézise szerint pedig szembeáll a hétköznapi esztétika művelőinek azzal a megközelítéssel, mely semmibe veszi az összefüggést a hétköznapi esztétikai tapasztalat és az esztétizálódás között. Az esztétizálódáshoz kapcsolódó percepció ideológiai redukcióját kívánja végrehajtani, mely azt a passzív fogyasztói magatartáshoz közelítené, mintha a percepcióban megmutató reflexív elmélyültség, legalábbis annak potencialitása, nem lenne még mindig az esztétika jellegadó karaktere. Matteucci arra hívja fel a figyelmet, hogy mindkettő, a hétköznapi környezet átesztétizálása és a művészi beállítódás, az „aisthesis” reflexív alapszerkezetéhez idomul; egyikük sem függetlenítheti magát a meghatározó történelmi kontextustól. Ennek folyományaként éppen a hétköznapi esztétika tehet szert helyzeti előnyre, amennyiben az esztétizálódás ideológiamentes szemléletmódját sajátítja el. A szerző – expliciten ugyan ki nem nyilvánított, de – feltett szándéka, hogy a hétköznapi esztétika totálisan relativizáló, szélsőséges kilengését és az abszolutizált művészeteszmény (mára talán) fenntarthatatlan túlhajtását egyensúlyba hozza.

A hétköznapi esztétika az elmúlt két évtizedben külön kutatási területté nőtte ki magát az esztétikán belül. Ez a szétfejlődés az esztétika mint tudományág XX. századi ka-landos fejezetének, az általános kulturális és társadalmi át-

alakulásoknak következménye. A szerző hat pontban foglalja össze az esztétika metamorfózisának okait. 1. *A művészet modernista paradigmájának válsága* címén arra utal, hogy a művészet semmiképpen nem fogható föl többé egy tisztán szimbolikus és expresszív formanyelv kutatásának, illetőleg az ezzel való kísérletezések autonóm terepeként. 2. *A szépművészetek kanonikus rendszerének összeomlását* felgyorsította a popkultúra és az alkalmazott művészetek bizonyos típusainak robbanásszerű elterjedése, egyre elfogadottabbá, népszerűbbé válása. 3. Az olyan esztétikai gyakorlatokat, mint amilyenek például *a dizájn és a divat*, mégsem lehetett könnyűszerrel integrálni a szépművészetekbe; a folyamatról zajló viták napjainkban sem szűntek meg, újra és újra lánggra kapnak. 4. *Az esztétika érdeklődési körének tudományos korlátozása* egyre hangosabb elégedetlenséget szít, ami igényt támaszt arra, hogy az „aisthesis” fogalmának gyökeréhez térjünk vissza, az eredeti jelentéséhez. 5. *A virtualizáció mértékének hipertrófikus növekedésével* párhuzamosan a társadalmi gyakorlatok esztétizáltságát is egyre áthatóbban érzékeljük. 6. *A globális és a lokális színterek együttes jelenléte* határozza meg a multikulturalitás konfigurációját, aminek következtében a lokális valóságokba magától értetődően bizonyos idegen-szerű összetevők épülnek be s állandósulnak.

A hétköznapi esztétika különféle megközelítései – módszertani és elméleti megfontolásaik különbözőségéből fakadóan – a fenti listának mindig csupán néhány pontját analizálják. A Matteucci által képviselt filozófiai iskola az „analízis” szigorú elvégzésére különös gondot fordít; így a szerző vizsgálódásai főként arra irányulnak, hogy a hétköznapi esztétika kérdésfelvetései indokolják-e egy (az esztétikán belül differenciálódott) önálló kutatási ágazat létrejöttét; vagy alapvetően ugyanaz a tárgyuk, csupán más oldalról szemlélik. Annál is inkább jogos ez a módszertani dilemma, hogy a fent számba vett tendenciák az esztétizálódás egészére vonatkoznak; arra is, amit nem helyeznénk el a hétköznapi esztétika övezetében. Találón idézi a szerző Kai Nielsent a változásban lévő esztétikai szemléletmódról. Ez „az esztétika olyan fogalmát kívánja meg, mely átlép a magaskultúra (*high art*) horizontján, szélesebbre nyitja perspektíváját, a jelentésnek a bevett társadalmi gyakorlatban létrejött és elismert teljes esztétikai alakzata felé fordul”. Matteucci célja nyilvánvalóan az, hogy az esztétikai vizsgálódások ne normatív jellegűek legyenek, hanem – a megértő szándék jegyében – az esztétika sokféle „diszkurzív artikulációját” szemügyre vehessék; egyszersmind különbséget is tegyenek közöttük, ne mossák össze a magaskultúra, a szórakoztatóipar (popular culture), valamint az általában vett esztétizálódás diffúz folyamatait.

Hogyan konvergál, közelít egymáshoz az esztétizálódás és a hétköznapi esztétika, vagyis a hétköznapok esztétizáltsága? Nem új keletű a probléma, és a Matteucci által idézett (a magyar olvasók számára kevésbé ismert) szerzők névsora önmagában feljegyzendő; néhány példa: Featherstone (*Consumer culture and postmodernism*, 2007), Haapala (*On the aesthetics of the everyday. Familiarity, strangeness, and the meaning of place*, 2005), Leddy (*Everyday aesthetics and photography*, 2014), Nielsen (*Totalizing aesthetics? Aesthetic theory and the aestheticization of everyday life*, 2005), Postrel (*The substance of style. How the rise of aesthetics value is remaking commerce, culture and consciousness*, 2003), Reckwitz (*Die Erfindung der Kreativität. Zum Prozess gesellschaftlicher Ästhetisierung*, 2012) Saito (*Everyday aesthetics*, 2007), Sibley (*Approach to aesthetics*, 2001). Mellettük a fogyasztói társadalom politikafilozófiailag is releváns kritikáját nyújtották a magyar olvasók előtt is jól ismert Walter Benjamin vagy Jean Baudrillard.

Vegyes, sőt ambivalens attitűddel viszonyulhatunk ehhez a témához a szerző szerint, hiszen egyszerre szükséges az esztétizálódás fogalmát fontolóra vennünk, ugyanakkor háttérbe kell szorítanunk a jelenség kulturális és társadalmi relevanciáját. Matteucci számára Thomas Leddy elmélete a leginkább meggyőző. Leddy az esztétizálódást (vagyis az ahhoz történő hasonulást) mint a hétköznapi esztétikával szemben rendre megfogalmazódó vádat mutatja be annak érdekében, hogy kiemelje az efféle teoretikus program kockázatait. Leddy az „esztétizálódás problémáját” így veti föl: „arra szokás panaszkodni, hogy a hétköznapi esztétika elkeni a művészet és az élet közötti különbséget, ami a dolgokat megszépíti valóságos mivoltukhoz képest: esztétizálja őket”. Leddy két érvre építi ezzel szemben védekező stratégiáját. Egyfelől nyomatékosítja, hogy a hétköznapi élet esztétizálása nem szükségképpen rontja le az esztétikai értéket. Gyakran a magaskultúra is használ hétköznapi tárgyakat a művészi reprezentáció céljából. Másfelől Leddy igyekszik mentesíteni a hétköznapi esztétikát annak ódiájától, hogy az esztétizálódással csak mint kortárs jelenséget kapcsolják össze. Jóllehet gyakorlatként az esztétizálást leírhatjuk értékelő mozzanatra tekintet nélkül, logikaként az értékelő implikációkat aligha küszöbölhetjük ki. Egyre inkább amiatt választunk termékeket, mert „esztétikusak”; s ekként nyerik el tetszésünket, nem pedig egyéb adekvát – akár vallási, akár politikai, akár gazdasági – szempontból. Ily módon azonban az „esztétikai” egyúttal funkcionális ismérve lesz az áruknak; a promóció, a marketing, a fogyasztás igazodik hozzá (vagy az esztétizálás hozzájuk). Ezért joggal állapíthatjuk meg, hogy az esztétizálás háttérében valamiféle „ragálylogika” húzódik meg, amely megfertőzi a hétköznapi élet megannyi területét. A hétköznapi esztétika ezáltal – mint a

termékesítési folyamat logikájához kapcsolódó jelenség – válik értelmezhetővé Leddynél; s csaknem egybevág, egyívású a jelek és képek posztmodern burjánzásával, a késő vagy posztkapitalista piaci folyamatok funkcionalitásával, az internetes böngészéssel, a médiafogyasztással, a bevásárlóközpontok, magazinok, városi utcák jel- és képtúltengésével.

Leddy szerint tehát a hétköznapi esztétika általános megközelítése nem is azzal véti a legsúlyosabb hibát, hogy alkalmazatlan eszközhez nyúl a probléma kezelésére, hanem hogy kívül is áll a valódi problémán: „nehéz megmondanunk, mit becsülünk egy szoba választékosságán, a házilag főzött vacsora ízletességén, egy kert külcsínén, ha a burjánzó jelek funkcionalitására csupaszítjuk le”. A hétköznapi esztétika és az esztétizálódás heterogenitása miatt Leddy elutasítóan viszonyul az előbbi terrénumán belül az utóbbi térnyeréséhez; ragaszkodik ahhoz a nézethez, hogy a sekélyes élvezetek, a kommercializálódás, az árucikké silányulás intellektuálisan alacsonyabb rendű minőséget feltételez. Ugyanakkor – ahogy Leddy tovább fejtegeti – „a hétköznapi esztétika legtöbb művelője összetett és árnyalt válaszokat ad a hétköznapi jelenségre, nem sekélyes és felszínes válaszokat, melyek az eladhatóság valószínűségét hivatottak növelni”. Attól, hogy a reklámozás jelentőségét elismerjük a mindennapokban, nem feltétlenül támogatjuk is egyúttal; az azonnali (termékesített) élmény és a mediális (reflexív) élmény egyszerre értelmezendők. A reklám hatalmának megértése azt is előidézheti, hogy a művészet szféráján belül igyekszünk mérsékelni befolyását.

A hétköznapi esztétika reflexív dimenziójában a tudatosítás mozzanata révén „immanens kritikái” tevékenységet kell végeznünk, ahogy Adorno is tette. A német filozófus erősen bírálta a kultúrípárt, de ki akarta menteni belőle az utópikus és emancipatórikus potenciált anélkül, hogy az áruként fetiszizálna. A fogyasztás közvetlensége és a reflexivitás közvetítettsége voltaképpen két pólusként rajzolhatók meg, amelyek dialektikus viszonyba kerülnek egymással. A továbbiakban ennek a dialektikus mozgásnak, oda-vissza csatlásnak a működőképességét Matteucci azzal teszi próbára, hogy az esztétikai percepció mibenlétét archeologikus módon, a modell eredetéhez odafordulva elemzi. Az esztétikai percepció összetett szerkezetű, eltér a tiszta és egyszerű érzékeléstől. Elkerülve, hogy a relativizmusba csúszunk vissza, azonosítanunk szükséges azt a sajátos megkülönböztető jegyet, amely csakis az esztétikai percepcióhoz tartozik. Mi lehet ez a sajátosság? Nincsen olyan esszenciális ismérve, amely által könnyedén megragadhatnánk bármiféle sajátosságot, hiszen az esztétikai predikátumok nem konstituálnak egy határozott, változatlan és autonóm szótárat vagy nyelvjáratot. Az esztétikai fogalmakat voltaképpen esztétikán

kívüli értelemben használjuk, mint például a „kifinomult” predikátumát. Olyan elvet kell tehát keresnünk, mely se nem logikai, se nem ontológiai tulajdonsága a tárgyknak és a fogalmaknak. Lényegében arra a modalításra vagyunk kíváncsiak, amely által a szubjektív aktus és az objektív tartalom közötti esztétikai viszony kifejezésre jut. Ahogy Frank Sibley rámutat, a fogalmak esztétikai használata abban a keretrendszerben helyezhető el, amely az „ízlés” köré szerveződik: „az efféle esztétikai ítéletalkotás az ízlés érvényesítését, a helyes esztétikai megítélés, ítélőképesség érzékelését vagy az iránta tanúsított fogékonyságot foglalja magában”. Sibley esszéjében az „ízlés” nem merül ki a pusztán homályos szubjektívizmusban, nem csupán a fogalmak alkalmazása a korábbi személyes élmények fényében; mindezeket annak érdekében, célra tartva mozgósítja a szubjektum, hogy minősítse, bensőleg módosítsa az élményvilág, pontosabban a percepció interszubjektív és kommunikatív gyakorlatát. Austin tollából származik a gondolat, miszerint az „aisthesis” gyakorlata során a „perceptuális identifikáció” hordozza az érzékelt világot, nem az érzékelő: „nem magamról árulok el valamit, hanem a benzinről, amikor azt mondom, hogy a benzin olyan, mint a víz”.

Matteucci analitikus filozófiai esszéje ekként a pszichológia és az ontológia csapdait kívánja elkerülni. Ezután Kant ízlésítélet-fogalmát fejti ki bővebben; a „Reflexivität” transzcendentális státuszát, mely különbözik a kognitív, morális és empirikus ítélőerőtől. Az ízlésítélet azonban – lévén vita tárgyává tehető – végső soron Kantnál sem csupán szubjektív, hanem interszubjektív, hiszen a kollektív szubjektumban, a „common sense”-ben (sensus communis) manifesztálódik. Kant ennél tovább is megy azonban a „reflektált percepció” („reflektierte Wahrnehmung”) bevezetésével. Matteucci elsősorban ebben látja aktivitás és passzivitás, közvetítettség és közvetlenség összefonódását: az esztétikai ítélőerő ízlésítélet, mely a reflexív kidolgozásnál fogva a percepció során immanens marad, nincsen kitéve az érzéki intuíciónak. Maguk az esztétikai ítéletalkotások – és ez a lényeges abból a szempontból, hogy a ma elvárásaihoz igazodó, „liberális” esztétikai koncepcióhoz érkezzünk el – határolnak körül egy sajátos domíniumot, nem pedig az esztétikai sajátosságokkal rendelkező alkotások, elkülönülve az ilyenekkel nem rendelkezőktől – ám ezt a radikalizmust Kant még nem képviselte. A percepció és a reflexivitás radikális viszonyáig Matteucci útját Herder egyengeti. A reflexivitas – „Besonnenheit” – a nyelv eredetéről értekező Herder számára a kognitíve determinált nyelvben fészkel; ott jelenvaló és tényleges „a lehető legérzékibb állapotban”. Az esztétikai konnotáció nem ontológiailag hasad le az egyéb tartalmakról, hanem mindössze fokozati különbség tehető közöttük;

az esztétikai érték elsősorban a modalításokra vonatkozik, nem annyira a tartalomra: az én és a világ közötti kapcsolat ekként tárulkozik fel.

Következésképpen az esztétikum sajátosságai nem írhatók körül bizonyos tartalmi ismervekkel a hétköznapi esztétikában; ezek az ismervek kvalitatív oldalról folyamatosan gazdagodnak. Az „aisthesis” öntudatlan, reflektálatlan, passzív összetevői minduntalan összefonódnak a tudatos, reflektált, aktív összetevőkkel. A passzív összetevőről tanúskodik a tény, amennyire tisztán érzékeljük, hogy valami eléri az ingerküszöbünket. Az aktív összetevőről tanúskodik, hogy valamiképpen áthangolódunk, élvezzük részvételünket az adott viszonyrendszerben, mely mindazonáltal nemcsak kielégítő lehet, undort is kelthet bennünk, kudarcélményben is részesíthet. Az esztétizálódás megnyílik a hétköznapi esztétika felé, köszönhetően annak „a tendenciának – fogalmaz Kai Nielsen –, hogy a hétköznapi életformák növekvő intenzitással »esztétikusan« fejeződnek ki, olyan jelentéstartományokkal gazdagodnak, melyek beindítják a képzeletet, fölborzolják a kedélyeket. A hétköznapi élet tárgyai kitörnek névtelen funkcionalitásukból, formát öltenek, színpadra lépnek, s ebbéli helyzetükben az esztétikai tapasztalás dialogikus csereforgalmát élénkítik”.

Minden megelőző történelmi kornál érzékenyebbé, fogékonyabbá tesz bennünket ez a mostani az esztétikai értékek iránt – vonja le a konklúziót Matteucci –; esztétikailag képzetebbek vagyunk, miután számtalan eszközzel szerelkezünk föl a mindennapi környezetben. Nincsenek előre megszerkesztett esztétikai elemek, sem esztétikailag orientált dizájn, csupán a kontextus, amelyben a jelenségek feltűnnek, és humán kondíciónk, amelyben létezzünk; az a kontextus és az a létezés technika viszont mérhetetlenül átesztétizált.

Falusi Márton

JEGYZETEK

- * MATTEUCCI, Giovanni (1949, Róma, jelenleg a Bolognai Egyetem filozófiaprofesszora): *Everyday Aesthetics and aestheticization: reflectivity in perception = Journal of Aesthetics*, 2018, 2.
<http://mimesisedizioni.it/journals/index.php/studi-di-estetica/article/view/535/912>